

ОКРУГЛИ СТО

ГАВРО ПЕРАЗИЋ: НЕСТАНАК ЦРНОГОРСКЕ ДРЖАВЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Издање Војноисторијског института, Београд 1988, стр. 329

Најновија књига професора др Гавра Перазића „Нестанак црногорске државе” представља критички прилог разумевању једног значајног историјског тренутка из прошлости Црне Горе. Већ и сам назив књиге делује подстицајно и изазовно. Сваки нестанак буди емоције, али истовремено нагони и на размишљање.

Историски контекст у коме су европске земље оствариле уједињење од XVI — XVIII века различит је од онога у коме су то оствариле земље у XX веку. Разлике, и различити путеви конституисања нација и националних држава, проузроковале су велике проблеме у међународним и унутрашњим односима, које осећамо и данас, нарочито на Балкану. После 70 година постојања Југославије суочени смо са збуњујућим и противуречним садржајем токова у југословенском друштву. Спорови се воде око питања да ли је Југославија изворно држава или само неки замишљени оквир за скуп шест, па чак и осам држава. Указује се при томе на разлике и особености појединих саставних делова земље, који, стицајем историјских околности, нису делили исту судбину. Међутим, треба одмах додати да те разлике и проблеми, који су пратили настанак Југославије као државе — етнички, династички, лингвистички, социјални, културни итд. — проблеми су који су оптерећивали у прошлости све европске државе у фази њиховог настанка:

— уједињење Шпаније уследило је 1476. сједињењем двеју династија, круне Кастиље и круне Арагона, а затим је покорена Гранада и извршена анексија Наваре. Језички проблеми потиснути су у позадину;

— Уједињено Краљевство (данас Велика Британија) такође је пример стварања држава преко монархија. Енглеска и Велс

се уједињују под круном Хенрика VII 1485, Енглеска и Шкотска под шкотским краљем Џејмсом VI (James VI), након што је наследио енглеску круну 1603. Ирска је укључена у састав државе 1802;

— Француска се рађа постепено, инкорпорацијом околних територија у XIV и XV веку, да би 1589. инкорпорисала у свој састав и краљевину Наваре.

Другу слику пружају Немачка и Италија. Ту се не ради о династијама, него о популистичким покретима, на челу са народним трибунима, као што су у Италији били Гарибалди и Манзини, да би се тек потом убацила династија Савојска. Кулминацију у том процесу представља 1871, када су италијанске трупе ушле у Рим, који је нешто пре тога проглашен за престоницу нове државе. Тим чином срушена је моћна Папска држава. Један од истакнутих личности Ризорђимента (Risorgimento Massimo D'Azeglio) записао је тих дана: „Италија је створена, морамо сада створити Италијане”.

Немачко уједињење одиграло се готово истовремено, али уз неке разлике. Немачки национализам се рађа пред опасношћу од француске инвазије; суверене немачке државе са неколико династичких кућа уједињују се у страху од ширења идеја француске револуције. За разлику од Шпаније, Француске и Уједињеног Краљевства где су династије имале примарну улогу, ујединење Италије уједињење Немачке у XIX веку уследило је у клими романтичарског национализма, при чему су се монарси Пруске и Пијемонта постављали као стојери, али не и као независни фактори. Два велика државника, Бизмарк и Кавур, контролисали су процесе и држали чврсто ситуацију у својим рукама.

На том истом романтичарском таласу, али под далеко тежим међународним и унутрашњим условима, отпочеће борба балканских народа за слободу и стварање националних држава, уз неке додатне елементе. Први светски рат избациће у политички орбит начело самоопредељења народа, у коме је председник САД Вилсон сагледао политичко-правни основ за стварање нових држава.

И поред етничких, социјалних, лингвистичких и културних разлика које су постојале у Западној Европи, снажни интегративни процеси учиниће своје; у релативно кратком историјском периоду европске државе формиране у XIX веку оствариле су свој неоспорни државни и национални идентитет. Оспоравања се појављују само изузетно, без обзира на време настанка државе нпр. случај Баскије. Закасне нације, тј. оне које ће се на сцени појавити тек у XX веку, забележиће такође успех: Чехословачка израста у снажну индустријску земљу, у Пољској се оформљује чврста национална свест, јединствен државни идентитет је ван спора у Грчкој, Бугарској, Мађарској, па чак и у Албанији. Заједничка карактеристика свих ових држава, старих и нових, јесте

то што јединствен идентитет постављају у центар свог политичког живота, као снажан одбрамбени механизам.

Југославија представља изузетак у сваком погледу, нарочито у најновијој историји. Очување особености, потенцирање регионалних разлика, стварање локалних центара — постављени су као циљ система и теоријски разрађени као виши степен социјализма. У том процесу повремено избијају, као вулканске ерупције, оптерећења прошлости и наталожене историјске заблуде. Јављају се сумње да ли су Словенци Словени, или можда Венети, да ли су Хрвати Словени, или можда Готи? Чак ни социјалистичка револуција није успјела да социјални фактор наметне као интегративни. Све то данас додатно оптерећује ово наше кризом уздрмано тло, које подрхтава под теретом економских и социјалних проблема.

Мој уважени колега професор др Гавро Перaziћ понудио нам је, у својој изванредној књизи, један модел размишљања о овом питању, лоцирајући проблем на подручје Црне Горе. Доминантну позицију у књизи заузимају црногорска држава у току првог светског рата и њена судбина по окончању непријатељства. Међутим, проблематика коју обрађује има шире значење, јер је сваки проблем осветљен са теоријског становишта, тј. међународноправног.

Амбиције писца нису ишле у историографском правцу, него међународноправном, што не значи да су изостала критичка запажања на најзначајније догађаје у Црној Гори тога времена; прошлост Црне Горе писца интересује у име будућности црногорског народа и шире — заједнице Југославије. И сама оријентација на ову тему у овом нашем суровом времену, у коме се олако стварају мржње, у коме царују страсти, говори о личности писца, о његовом југословенском опредељењу и жаркој жељи да се намножене дилеме рашчисте, поштено и отворено.

Треба професору Перaziћу одати признање што се клонио патетике, одбацио дитирамбе и романтичарске копрене, што је, хладно, са филозофском мирноћом размотрио најделикатније проблеме као што су: капитулација оружаних снага Црне Горе 1916, излазак из ратног стања, сепаратни мир, Подгоричка скупштина, божићна побуна итд. Све те компликоване правнополитичке проблеме писац је анализирао кроз призму правила међународног права, која су важила у то време, ослањајући се на највише научне ауторитете тога времена у свету и код нас. Иако дубоко одан и везан за црногорско тло, традицију и обичаје тога краја, емоције га нису повукле. За њега акт који званично носи назив „Одредбе о полагању оружја црногорске војске”, потписан на Цетињу 12(25) јануара 1916, представља суштински чисту капитулацију, будући да је „Црна Гора као ратни савезник престала ефективно да доприноси даљем току ратних догађаја”.

Основно питање на које је аутор потражио одговор гласи: Када је Црна Гора ефективно престала да постоји као суверена држава? При томе се ослања на проверене историјске чињенице, изворну грађу и правила међународног права. Индуктивним путем, анализирајући битне елементе суверенитета, сукцесивне фазе кроз које је пролазила црногорска држава, долази на крају до убедљиве синтезе. По речима писца, признање новоформиране државе Срба, Хрвата и Словенаца коинцидира са ишчезавањем Црне Горе као државе и субјекта међународног права. Први корак у том правцу представља поменута Одредба о полагању оружја, јер је тим чином Црна Гора лишена битног елемента суверене власти. Па не само то; имајући у виду да је Црна Гора била везана Војном конвенцијом са Русијом из 1910. а са Србијом Војном и Политичком из 1912, у питању је сепаратни акт, тј. кршење савезничких обавеза — тврди писац.

Други ослонац за своје закључке проф. Перaziћ налази у одлукама Подгоричке скупштине; оне јесу, по речима писца, у супротности са Уставом Црне Горе из 1905, али им писац признаје пуну ваљаност посредством самоопредељења и права народа да мења шефа државе и владу.

Студија проф. Перaziћа, ван сваке сумње, представља вредан прилог нашој правној литератури. Дело је компоновано у једну појмовно-логичну конструкцију. Па ипак, могуће је осветлити неке проблеме и из другог угла. Поставља се питање, имајући у виду целину рада, да ли је „нестанак” Црне Горе и Србије адекватан термин, или би можда за насталу ситуацију било боље то назвати интеграцијом, утапањем или трансформацијом државе. Поред осталог, нестанак има и негативно психолошко дејство, а мисаоно није прецизан; није нестало националног бића, није нестало ни територије, него је само промењена организација власти у којој су, мислим да је то ван спора, учествовали и одређени политичари са тог подручја. Црна Гора се више не појављује као самосталан субјект међународног права и међународних односа, али је њено бивствовање као самосталне државе историјски факат, од изузетног значаја у случају тектонских поремећаја на овом простору, исто онако као и Србије, што није случај са осталим деловима земље.

Нисам потпуно убеђена да се Одредбе о полагању оружја уклапају у целисти у оквиру класичне капитулације. Сигурно је да се у том акту могу наћи и елементи капитулације, јер је у питању био безизлазан положај црногорске војне силе, затим чита супрематија непријатеља; али капитулација, по класичном међународном праву, искључиво је војне природе и садржи искључиво војне елементе надмоћи. Међутим, у наведеном акту постоје и политичке одредбе. Предвиђена је била војна и друга помоћ Црној Гори, када то црногорска влада затражи. Циљ који је поставила Црна Гора био је мир, а не само примирје, уз недвосмислен

ослонац на Аустро-Угарску, о чему сведочи телеграм краља Николе Фрањи Јосипу од 31. децембра 1915. Циљ Аустро-Угарске био је да трајно смири црногорско ратиште, стратешки изузетно значајно. Очекивања са обе стране била су велика. Није ли то претеча нечега што ће тек у другом светском рату добити јасан назив „квинслишка творевина“? Окупација Црне Горе уследила је тек касније.

С тим у вези поставља се и питање правне позиције ратујућих страна, тј. да ли се Црна Гора и надаље може сматрати ратујућом страном. Тешко је на то питање дати позитиван одговор, посебно када се има у виду протест који је уследио од стране Русије због изласка Црне Горе из Савеза. Стоји, исто тако, чињеница да су се трупе Савезничких сила налазиле на територији Црне Горе, са својом посебном командом, а да је Влада црногорска била ван свих ових акција. Слажем се у целости са проф. Перазићем да се то не може назвати окупацијом Црне Горе, него ослобођењем, јер су се тој акцији придружили црногорски добровољци, а сем тога Савезничке снаге ослањале су се и на комитске акције. Тачна је констатација писца да је влада остала и даље у избеглиштву, али сада не више због непријатељске окупације, него због политичких промена које су се у међувремену одиграле у земљи готово идентичну ситуацију имали смо после II светског рата; краљу Петру је забрањен повратак у земљу не због окупације, јер је земља већ била слободна, него због политичких промена. Исто као и одлуке Подгоричке скупштине, које су биле противуставне, и одлуке АВНОЈ-а биле су у супротности са Уставом Краљевине Југославије. Ради се о револуционарним преображајима где престаје правни позитивизам. Радило се о једној изузетно сложеној фази односа и међу самим Савезницима, са мноштвом противуречних токова, што отежава давање чистих правних оцена. Италија је настојала да реализује Лондонски споразум из 1915. године, чиме би било доведено у питање уједињење Јужних Словена, па иза кулиса потпомаже црногорску избегличку владу. Идеја о формирању Подунавске федерације имала је снажну подршку и у неким круговима Савезничких сила. Коначно, не сме се испустити из вида ни чињеница да је то период када су ударани темељи једној новој Европи, и новом светском поретку кроз Друштво народа.

Професор Перазић испунио је овом студијом задатак који је себи поставио у уводном делу и дао аргументоване одговоре на сва постављена питања. Нама, ипак, остаје да размишљамо о додатним питањима од значаја за даљи развој ове земље. Нпр.: Колико је Црна Гора имала објективних услова за самосталан живот у једној измењеној међународној ситуацији, разапета између племенско-феудалне организације и олигархијске елите? У којој мери наша прошлост представља карику која нас може повезати са

будућношћу? Шта значи данас оживљавање мита о државности малих јединки у европским и светским релацијама,

Појава нових држава на светској сцени, постојање 162 државе није безначајна чињеница, али не треба сметнути с ума ни чињеницу да је истовремено формирано двоструко више међународних, међудржавних организација. Склони смо да занемаримо моћ (не силу, него моћ) као битни фактор у међународној политици. Држава са својом сувереношћу је много више од стерилног легализма; држава је израз способности да оствари и очува објективне вредности на једном конкретном историјском плану. Технолошки фактор редуцирао је данас многе друге факторе у међународним односима; национални, класни итд. не могу се више поставити, ни посматрати, изоловано, а још мање као врхунски фактор у међудржавним односима. Опседнути смо данас у Југославији појмом националне државе, иако смо суочени са једном различитом морфологијом међународних односа. Налазимо се на једном новом терену, а страхујем да је наша званична визија остала статична у односу на свет који нас окружује.

Проф. др Смиља Аврамов